

Marcin LIBERACKI*

SŁUCHACZE STUDIUM OFICERSKIEGO W KONTEKŚCIE KONCEPCJI INSTYTUCJI TOTALNEJ. UJĘCIE SOCJOLOGICZNE

Autor w artykule zatytułowanym „Słuchacze Studium Oficerskiego a koncepcja instytucji totalnej. Studium socjologiczne” przybliży problematykę koncepcji instytucji totalnej, jaką niewątpliwie, w odniesieniu do niniejszego opracowania, jest wyższa szkoła wojskowa.

Twórcą owej koncepcji był Erving Goffman, który eksplorował środowisko instytucji totalnych, przede wszystkim, przez pryzmat więzień oraz ośrodków przeznaczonych dla ludzi psychicznie chorych. W swoich rozważaniach podejmował również problematykę koszar wojskowych jako instytucji totalnej i głównie to skłoniło twórcę niniejszego artykułu do eksploracji tej problematyki.

W artykule zaprezentowano funkcje i cechy jakie posiadają organizacje tego typu, z zaakcentowaniem miejsca i roli słuchaczy Studium Oficerskiego w realiach wojskowej szkoły wyższej jako instytucji totalnej.

Słowa kluczowe: *Studium Oficerskie WSOWL, szkolnictwo wojskowe wyższe, wojsko, socjologia wojskowa*

WSTĘP

Jesteśmy świadkami i uczestnikami jednocześnie żywołowych zmian, które owładnęły wszystkie aspekty życia społecznego¹. W dawnych, funkcjonujących od

* mjr mgr inż. Marcin LIBERACKI – Instytut Dowodzenia Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych

¹ Zmiana społeczna - zmiana zachodząca wewnątrz systemu bądź też obejmująca go w całości. Czasami zmiany są tylko częściowe i mają ograniczony zakres bez większych konsekwencji dla innych aspektów systemu, który jako całość pozostaje nienaruszony. Mimo cząstkowych zmian zachodzących wewnątrz nie następuje całkowita zmiana jego stanu. Zob.: P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Wyd. Znak, Kraków 2005, s. 20 - 21. Natomiast A. Giddens określa zmiany społeczne przez pryzmat trzech następujących czynników: ekonomicznych, politycznych i kulturalnych. Według niego czynniki ekonomiczne związane są z nieustannym wzrostem wytwórczości i wzrastającą akumulacją mająt-

pięćdziesięciu tysięcy lat przed naszą erą, społeczeństwach łowców i zbieraczy, zmiany dokonywały się bardzo powoli, niewiele rewidując przez całe tysiąclecia. Bardziej widoczne przeobrażenia dają się zauważyć wraz z rozwojem społeczeństwa rolniczego i pasterskiego, co miało miejsce od około dwunastu tysięcy lat p.n.e. Współcześnie, w społeczeństwach nowoczesnych następują szczególnie żywiołowe zmiany². Każde pokolenie funkcjonuje w innym świecie niż poprzednie, coraz częściej też ludzie muszą w ciągu swego życia zmieniać pracę i umiejętności zawodowe. Nie wystarcza nam już to, czego nauczyliśmy się wcześniej. Permanentne zmiany powodują, że nie możemy już w taki sam sposób przeżyć całego swojego życia, tak jak nasi przodkowie³.

Przemiany dostrzegane są również w Wojsku Polskim, a ściślej, z racji podjętej problematyki niniejszego artykułu, w pewnych aspektach wyższego szkolnictwa wojskowego. Uczestnikami zmian społecznych są więc absolwenci szkół wyższych – słuchacze Studium Oficerskiego Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych, którzy, wydawałoby się, po już podjętej decyzji co do ich przyszłości poprzez wybór uczelni cywilnej, dokonują zmiany i wiążą przyszłość z wykonywaniem zawodu oficera Wojska Polskiego.

1. MODEL SZKOLENIA SŁUCHACZY W STUDIUM OFICERSKIM

Szkolenie absolwentów uczelni cywilnych w ramach rocznego Studium Oficerskiego, jako alternatywa pozyskiwania kadr oficerskich, funkcjonuje od 2003 roku. Ta forma szkolenia obejmuje absolwentów wyższych szkół cywilnych posiadających tytuł zawodowy magistra. Kandydaci ubiegający się o możliwość odbycia przeszkolenia muszą legitymować się obywatelstwem polskim, dysponować zaświadczeniem o niekaralności, posiadać odpowiednią zdolność psychiczną i fizyczną do pełnienia zawodowej służby wojskowej oraz pozytywnie złożyć egzamin wstępny obejmujący sprawdzenie znajomości języka angielskiego, sprawności fizycznej i odbycie rozmowy kwalifikacyjnej.

Proces szkolenia absolwentów uczelni cywilnych w Studium Oficerskim jest realizowany, między innymi, w Wyższej Szkole Oficerskiej Wojsk Lądowych we Wrocławiu. W trakcie studiów w Uczelni słuchacze partycypują w interakcjach⁴ występują-

ku. Współcześnie promowane są permanentne udoskonalenia technologii, w co silnie zaangażowana jest nauka. Czynniki polityczne w znacznym stopniu kreują i ukierunkowują zmianę społeczną zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz kraju. Postępowania przywódców politycznych i urzędników państwowych przekładają się na zmiany, które odczuwalne są przez masy. Do kulturowych czynników zmiany społecznej należy rozwój nauki i sekularyzacja myślenia, leżące u podstaw nowoczesnego, krytycznego i innowacyjnego spojrzenia na świat. Dla naszych życiowych wyborów poszukujemy „racjonalnych” postaw, które zachęcają do nieustannego przyglądania się własnemu życiu i dążeniu do jego poprawy. Wymienione powyżej czynniki oddziałują wzajemnie na siebie. Gospodarka jest główną, ale nie jedyną dziedziną życia, w której zaszły zmiany wywołane przez rozwój nauki i techniki. Na naukę i technikę oddziałują również czynniki polityczne i kulturowe. Z kolei wpływ transformacji politycznych wpływa na gospodarkę, a przemiany gospodarcze na politykę. Zob.: A. Giddens, *Socjologia*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2006, s. 67 – 68.

² Por.: A. Giddens, *Socjologia...*, op. cit., s. 53 – 57.

³ J. H. Turner, *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 1998, s. 216.

⁴ *Interakcja* – dokonujący się między ludźmi proces wzajemnej wymiany gestów, ich interpretacji oraz dopasowywania na tej podstawie swoich działań. Zob.: J. H. Turner, *Socjologia...*, op. cit., s. 255. *Interakcja* – dynamiczna, zmienna sekwencja wzajemnie zorientowanych działań partnerów, którzy mo-

cych w ramach tej instytucji. *Instytucja* według P. Sztompki to zbiór reguł związany z określonym kontekstem społecznym, realizujący podobne, istotne społecznie funkcje⁵. J.H. Turner określa zaś instytucję następująco: *Grupy i czasami organizacje są tak skonstruowane, aby zaspokajać podstawowe wymagania życia biologicznego i społecznego. Na przykład, aby przetrwać fizycznie, ludzie muszą jeść i rozmnażać się; podobnie jak ze strukturami społecznymi – gospodarką i systemem pokrewieństwa. Żeby zaś społeczeństwo pozostawało dobrze zorganizowane, zwłaszcza kiedy zwiększa się populacja, konieczne jest wypracowanie sposobów – struktur politycznych – kontrolowania większej populacji i kierowania nią. Struktury, które powstają, żeby rozwiązywać podstawowe problemy ludzi oraz organizacji, nazywamy instytucjami. W miarę jak komplikuje się organizacja danej populacji, to samo dzieje się z podstawowymi instytucjami. Na przykład w bardzo prostych społeczeństwach istnieje tylko kilka podstawowych instytucji – rodzina, gospodarka i religia – ale kiedy powiększają się rozmiary społeczeństwa, tworzone są dodatkowe instytucje – rząd, prawo, edukacja, nauka i medycyna – przeznaczone do zaspokajania potrzeb ludzi i rozwiązywania problemów związanych z organizacją*⁶.

Obecnie, po wstąpieniu w 1999 roku w struktury NATO, armia służy zapewnieniu szeroko pojętego bezpieczeństwa Polski, udzielania pomocy sojuszniczej w myśl artykułu 5 Traktatu Północnoatlantyckiego oraz budowy silnej, stabilnej pozycji w Sojuszu i Unii Europejskiej. Uczestnictwo w obronie narodowej sprowadza się do właściwego, poprzez system szkolenia, przygotowania i wykorzystania sił (w tym przyszłych oficerów), w celu przeciwdziałania wszelkim zagrożeniom dla bezpieczeństwa oraz ochrony interesów Polski. Fundamentalną misją Wojska Polskiego w czasie pokoju jest udzielanie władzom cywilnym niezbędnej pomocy, szczególnie w zakresie wszelkich zagrożeń niemilitarnych. Konstytutywną zaś misją uczelni wojskowej, będącej nieodzownym ingredientem organizacji wojskowej, jest przygotowanie przyszłych kadr oficerskich do realizacji powyższych postulatów na najwyższym możliwym poziomie. Nie byłoby możliwej realizacji tak szerokiego spektrum przedsięwzięć, bez faktu, iż ta ogromna struktura społeczna jest instytucją funkcjonującą w celu realizacji istotnych funkcji.

2. KONCEPCJA INSTYTUCJI TOTALNEJ

Instytucje zawsze były i są przedmiotem badań empirycznych w socjologii, a poszczególne propozycje teoretyczne w jej obrębie są w znacznej mierze uogólnieniami sformułowanymi na podstawie badań różnego rodzaju organizacji. Przedmiotem badań bywają najrozmaitsze organizacje: przedsiębiorstwa przemysłowe, firmy handlowe, stowarzyszenia, partie polityczne, związki zawodowe, agencje rządowe, szpitale, więzienia. Każdy rodzaj organizacji ma swoją specyfikę i badanie każdej z nich ukazuje inne aspekty zbiorowości ludzkich mających postać organizacji formalnych⁷.

Niegdyś teoretyczną platformę badań stanowiła perspektywa strukturalno-funkcjonalna, w myśl której organizacje przedstawiają się jako zewnętrzne systemy regu-

dyfikują swoje działania w zależności od tego, co robi (lub mówi) ten drugi. Zob.: P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak, Kraków 2005, s. 85.

⁵ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak 2005, s. 285.

⁶ J.H. Turner, *Socjologia...*, op. cit., s. 62 - 63.

⁷ B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna naukowa, Warszawa 2003, s. 215.

lacji działań ludzkich wobec jednostek, jako zwarte całości złożone ze wzajemnie powiązanych i zależnych od siebie części. Przy takim podejściu istotne kwestie dotyczą działania poszczególnych części na rzecz całości i przyczyniania się do jej umacniania. Ważkie są również zagadnienia dotyczące zaspokajania potrzeb organizacji i relacji między organizacją a środowiskiem. Obiektem zainteresowania w tej perspektywie teoretycznej są ponadto zakłócenia działań organizacji, rozpatrywane jako jej „dysfunkcje”. Działania jednostek są natomiast rozpatrywane jako reakcje na potrzeby organizacji⁸.

Inna problematyka organizacji ukazuje się z perspektywy szeroko rozumianego interakcjonizmu. Przedstawiciele tej orientacji teoretycznej nie kwestionują, że działania organizacji są określane przez reguły i że charakterystyczną cechą organizacji jest hierarchiczna struktura ról. Wskazują natomiast, że nie są to rzeczy bezdyskusyjne i niezmiennie. Dowodzą, że struktury organizacyjne stale są rewidowane, a ich kształt jest efektem bezustannych negocjacji tak między samymi członkami organizacji, jak między nimi a ich klientami. Zgodnie z podstawowymi założeniami tej orientacji, pytanie o to, co dzieje się w organizacji, oznacza pytanie o znaczenia, jakie aktorzy przypisują działaniom i w jakie wyposażają wydarzenia. Najczęstszym obiektem badań przedstawicieli tej orientacji były szpitale psychiatryczne i więzienia. Drobiazgowo analizując zachodzące w nich procesy interakcji, wnioski ze studiów pojedynczych przypadków odnoszono się do wszelkiego typu organizacji. W obrębie tej orientacji teoretycznej powstała koncepcja „instytucji totalnej” Ervinga Goffmana⁹.

Termin instytucji totalnej, jako kategoria socjologiczna, w drugiej połowie lat pięćdziesiątych ubiegłego stulecia wprowadził Erving Goffman¹⁰. Koncepcja znalazła

⁸ Tamże, s. 216.

⁹ Tamże, s. 216.

¹⁰ Jeden z najbardziej oryginalnych i wpływowych socjologów amerykańskich XX wieku, który skierował uwagę dyscypliny na społeczne mikrostruktury poddawane drobiazgowej i wnikliwej obserwacji i analizie jakościowej, quasi-etnograficznej. Najważniejsze książki to: *The Presentation of Self in Everyday Life* [tytuł polski: Człowiek w teatrze życia codziennego] (1959), *Asylums* [Instytucje zamknięte] (1961), *Stigma* [Stygmat] (1963), *Strategic Interaction* [Interakcja strategiczna] (1969) i *Frame Analysis* [Analiza ram] (1974). Tematem twórczości Goffmana jest „porządek interakcyjny”, czyli siatka jawnych i ukrytych reguł kierujących interakcjami ludzi w obrębie „spotkań”, „zgrupowań”, „sytuacji” i „okazji społecznych”. Rekonstruuje je przy pomocy kilku modeli. W myśl modelu dramaturgicznego, kontakt twarzą w twarz to swoiste przedstawienie teatralne, w toku którego partnerzy odgrywają przed sobą swoje partie, mając na celu wywarcie pożądanego wrażenia. Za publicznie prezentowaną jaźnią („frontonem”) kryje się druga („kulisy”) - jaźń cynicznego manipulatora, który ocenia zimno skuteczność swoich działań. Ludzie stosują różne metody mające na celu przekazanie innym sygnałów czy informacji o sobie, na przykład „znaki bliskości” (trzymanie się za ręce) czy „wyznaczniki prywatnego terytorium” (serwetka na stole w stołówce). Istotna różnica dzieli inicjowanie interakcji między osobami znajomymi i nieznanymi. Zachęta do nawiązywania interakcji przez nieznanymi zawarta jest w rolach policjanta, lekarza, pielęgniarki, których rozpoznanie ułatwiają uniformy czy mundury.

W myśl modelu gry taka orientacja obu partnerów sprawia, że pojawia się „interakcja strategiczna”, w której obaj dopasowują kolejne ruchy do ruchów partnera. Błef, ujawnienie błędu, kontrbłef to przykłady takich strategicznych posunięć. Trzeci model to interakcja w „instytucjach totalnych” (szpitalach psychiatrycznych, więzieniach, klasztorach), które całkowicie kontrolują przestrzeń i czas pacjentów, więźniów czy zakonników. Pojawiają się tu strategie obronne: „wycofanie się z sytuacji”, „ustanowienie granicy poddania się”, „kolonizacja przy pomocy alternatywnego sposobu życia” i „konwersja”, czyli pełny konformizm wobec instytucji. Instytucje totalne doprowadzają przeważnie do destrukcji tożsamości. Ostatni model to definiowanie sytuacji interakcyjnej przez zastosowanie go-

wielu kontynuatorów, a chyba jeszcze więcej krytyków. Niezmiernie rzadko spotkać można badaczy, którzy krytycznie podchodząc do klasycznej koncepcji goffmanowskiej, proponują nowe spojrzenie na instytucje totalne. Tymczasem wiele z tych instytucji spełnia ważną rolę w krajowym systemie bezpieczeństwa, zarówno jednostki, jak i całego społeczeństwa¹¹.

Goffman określa instytucje totalne jako [...] pewną klasę instytucji, które stwarzają większe ograniczenia niż inne. Ich ograniczający lub totalny charakter symbolizują często fizyczne bariery uniemożliwiające kontakt ze światem zewnętrznym: zamknięte drzwi, wysokie mury, zasieki z drutu kolczastego, strome brzegi lub woda, otwarta przestrzeń itp.¹² Instytucja totalna według K. Olechnickiego i P. Załęckiego to miejsce pobytu dość dużej liczby osób odizolowanych na dłuższy okres od reszty społeczeństwa, pozostających z podobnym położeniu, których zachowanie jest pod prawie całkowitą kontrolą personelu danej instytucji¹³. B. Szacka definiuje instytucje totalne jako organizacje, które dla pewnej liczby osób są miejscem długotrwałego pobytu w izolacji od szerszego społeczeństwa i pełnego podporządkowania rygorom administracyjnym regulującym ich wszystkie czynności życiowe. Przykładem takich organizacji są szpitale psychiatryczne, więzienia, sierocińce, klasztory, garnizony wojskowe etc. Niezależnie od tego, co je różni, wszystkie łączy wskazana wyżej cecha¹⁴. Przewodnik encyklopedyczny charakteryzuje zaś instytucję totalną jako termin używany do analizy instytucji, w których całe zbiorowości ludzkie są traktowane w zbiurokratyzowany sposób, a przy tym są fizycznie izolowane od normalnego biegu czynności życiowych, wymaga się od nich bowiem spania, pracowania i odpoczywania w ramach tej samej instytucji¹⁵.

Kwestie zhierarchizowanej natury instytucji wojskowych rządzących się własnym systemem wytworzonych więzi oraz systemem uwarstwienia, w swoich rozważaniach, podnosił J.J. Wiatr. W opracowaniu pt.: *Socjologia wojska* wymienia i dokonuje charakterystyki podstawowych cech armii, które według niego można usystematyzować następująco:

- Armia jest organizacją o przewadze więzi formalnej nad więzią personalną. Pierwsza polega na uczestnictwie w pewnej strukturze zorganizowanej, druga – na osobistym kontakcie i solidarności. Wiąż formalna wiąże ludzi nawet wtedy, kiedy się nie znają. Natomiast więź personalna występuje wszędzie tam, gdzie ludzie znają się i kontaktują. Przewaga więzi formalnej w instytucji wojskowej wynika z faktu, że całokształt norm postępowania we wzajemnych kontaktach ludzi należących do sił zbrojnych jest określony regulaminami wojskowymi. Tym sa-

towych, normatywnie określonych „ram”, które dostarczają „organizacji doświadczeń”i narzucają przepisane z góry wzory zachowań. Ramy mogą ulegać rewizji przez zastosowanie odpowiednich „kluczy” (np. to nie jest walka, lecz mecz bokserski), mogą także być „fabrykowane” w egoistycznych, eksploatatorskich celach (np. złodziej samochodów pozoruje kontrolę policyjną). Zob.: P. Sztompka, *Socjologia. Analiza...*, op. cit., s. 104 – 105.

¹¹ [online]. [dostęp: 22.02.2010]. Dostępny w Internecie: <http://209.85.135.132/search?q=cache:kwY-azLW3CacJ:www.21.edu.pl/ks/edb2/353.doc+Andrzej+BOROWSKI+Uniwersytet+Szczeci%C5%84ski+Instytucje+totalne&cd=2&hl=pl&ct=clnk&gl=pl&client=firefox-a>

¹² E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych* [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, pod red. J. Szacki, PWN, Warszawa 1975, s. 150.

¹³ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń 2000, s. 85.

¹⁴ B. Szacka, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 216.

¹⁵ *Socjologia. Przewodnik encyklopedyczny*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2008, s. 67.

mym oficjalny, formalny aspekt więzi społecznej wybija się w armii na pierwszy plan. Powyższe nie oznacza występowania w wojsku jedynie więzi sformalizowanych – przeciwnie – więź bezpośrednia wytwarza się w stopniu bardzo wysokim na bazie wspólnych doświadczeń służby wojskowej. Zawsze jednak jest ona wtórna wobec więzi formalnej, bowiem regulaminowo ustalone zależności służbowe w sposób zdecydowany określają stosunki w armii¹⁶.

- Armia jest instytucją biurokratyczną. Ta cecha armii określa typ wewnętrznych zależności, jakie istnieją w wojsku. Termin „instytucja biurokratyczna” użyty przez J.J. Wiatra oznacza podporządkowanie wyłącznie pionowego z dołu do góry oraz hierarchii stanowisk i stopni z prawem awansowania wyłącznie z góry do dołu¹⁷.
- Armia jest środowiskiem społecznym o własnym systemie uwarstwienia. Hierarchia stanowisk w wojsku różni się od innych hierarchii biurokratycznych tym, że jest często wyraźnie rozbita na warstwy społeczne. W armii występuje dystans pozycji społecznych między oficerami z jednej, a podoficerami i szeregowymi z drugiej strony¹⁸.

Powyżej wymienione cechy armii wskazują, że jest ona złożonym środowiskiem posiadającym cechy instytucji totalnej. Tym bardziej że w trakcie studiów nad tą problematyką Goffman interesował się przebiegiem interakcji w tego rodzaju organizacjach, a przede wszystkim zachodzących w nich procesach dematerializacji dawnej tożsamości jednostek i narzucania im nowej oraz sposobami radzenia sobie przez ludzi z tego rodzaju sytuacjami i dostosowywania się do nich¹⁹. Goffman, w swoich dociekaniach, analizuje życie pensjonariuszy i nadzorców instytucji totalnych, podkreślając, że zawsze spotyka się tam biurokratyczną dyscyplinę i manipulowanie przebywającymi w nich ludźmi zgodnie z interesami personelu²⁰.

Goffman dokonał podziału instytucji totalnych występujących w społeczeństwie na pięć grup. Do *pierwszej* należą instytucje powołane do opieki nad osobami niedołączonymi i nieszkodliwymi; są to domy starców, przytułki dla ociemniałych, żebraków, sierot itd. Grupę *drugą* stanowią zakłady opieki nad osobami niezdolnymi do samodzielnego troszczenia się o siebie, a zarazem – choć nie z ich winy – niebezpiecznymi dla społeczeństwa; są to sanatoria przeciwgruźlicze i szpitale psychiatryczne. *Trzecia* obejmuje ten typ instytucji totalnych, których zadaniem jest ochrona społeczeństwa przed szkodzeniem mu w sposób świadomy. W tym przypadku nie dobro osób poddanych ograniczeniom jest bezpośrednim celem działania instytucji; ich przykładem są więzienia, zakłady poprawcze, obozy jeńców wojennych i obozy koncentracyjne. Do grupy *czwartej* należą instytucje, które są powołane do realizacji określonych zadań technicznych i mają charakter czysto instrumentalny. Należą do nich: koszary wojskowe, okręty, internaty, obozy pracy, osady kolonistów, duże majątki z punktu widzenia mieszkającej

¹⁶ J. J. Wiatr, *Socjologia wojska*, Wyd. MON, Warszawa 1964, s. 28 – 30.

¹⁷ Tamże, s. 31 – 32.

¹⁸ Tamże, s. 32 – 34.

¹⁹ Zob.: B. Szacka, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 216.

²⁰ *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2005, s. 127.

w ich pomieszczeniach służby itd.²¹ Kategoria koszar wojskowych jako instytucji totalnej powoduje kategoryczne posłuszeństwo i „przebudowę” całej osoby. Zabiegi podjęte w celu osiągnięcia tego celu są stosowane w koszarach wojskowych, gdzie żołnierze przechodzą specjalny trening wojskowy i pełnią obowiązki wartownicze. Aby „wyszkolić” potencjalnych właścicieli wykonujących swoje obowiązki żołnierzy (oficerów), należy wpłynąć na ich psychikę. Totalny charakter koszar wojskowych i ich izolacja od cywilnego społeczeństwa są ważną częścią celu i metody treningu militarnego. Totalny charakter instytucji idzie w parze z oczekiwaną potrzebą oddziaływania na jednostkę. Oddziaływanie to ma totalny (całościowy) zasięg, obejmuje całą osobę i kształtuje jej tożsamość²². Do *ostatniej* grupy należą instytucje przeznaczone dla osób, które dobrowolnie wycofały się z czynnego życia, oraz miejsca kontemplacji religijnej: opactwa, klasztory, zakony itd.²³

3. SŁUCHACZE STUDIUM OFICERSKIEGO W INSTYTUCJI TOTALNEJ

Dokonany w poprzednim podrozdziale podział instytucji totalnych na grupy może być ponadto uporządkowany ze względu na kryterium sposobu rekrutacji. I tak na przykład grupa *pierwsza* oraz *piąta* charakteryzuje się dobrowolnym sposobem rekrutacji. W instytucjach religijnych osoba podejmuje decyzję osobiście o wstąpieniu do niej i przyjmowani są jedynie ci kandydaci, którzy wierzą w swoje powołanie lub wydają się najpoważniejsi w swych zamiarach. Grupa zaś *druga* oraz *trzecia* jest przykładem instytucji o rekrutacji przymusowej, ze względu na zagrożenia jakie potencjalnie mogą lub spowodowali kierowani do nich podopieczni. Często, w przypadku osób kierowanych do placówek psychiatrycznych – nieświadomie. Koszary wojskowe kwalifikowane były do instytucji o sposobie rekrutacji półdobrowolnym, tzn. podopieczni byli zmuszani do służby. Istnieje jednak ogólne przekonanie o uzasadnionym postępowaniu w tym zakresie, gdyż przebywanie w takiej instytucji służy szerokiemu interesowi poczucia bezpieczeństwa ich samych i całej społeczności danego kraju. Analizując tę kategorię w odniesieniu do słuchaczy Studium Oficerskiego, autor skłania się do przekonania, że wstąpienie do Wojska Polskiego w ich przypadku nie jest decyzją półdobrowolną, a świadomie podjętym, nieprzymuszonym postanowieniem. Samowolnie poddają się procedurze rekrutacyjnej i w perspektywie chcą pełnić rolę społeczną oficera Wojska Polskiego. Tak więc absolwenci wyższych szkół cywilnych, z punktu widzenia kryterium rekrutacji, należą do grupy charakteryzującej się dobrowolnym wyborem tej instytucji.

Według koncepcji goffmanowskiej podstawową cechą współczesnych społeczeństw jest rozdział miejsca snu, odpoczynku i pracy. Uczestnicy instytucji totalnych przebywają w jednym i tym samym miejscu i ich życie podlega tej samej, jedynej władzy. We wszystkich etapach codziennej działalności ich członkowie pozostają w bezpośrednim towarzystwie dużej liczby innych członków. Wszyscy oni traktowani są jednako, muszą pracować razem i wykonywać te same czynności, które są ściśle zaplano-

²¹ E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych...*, op. cit., s. 150 – 151. Por.: K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń 2000, s. 85.

²² Por.: [online]. [dostęp: 22.02.2010]. Dostępny w Internecie: <http://209.85.135.132/search?q=cache:kwazLW3CacJ:www.21.edu.pl/ks/edb2/353.doc+Andrzej+BOROWSKI+Uniwersytet+Szczeci%C5%84ski+Instytucje+totalne&cd=2&hl=pl&ct=clnk&gl=pl&client=firefox-a>

²³ E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych...*, op. cit., s. 151.

wane. Tok postępowania jest z góry narzucony przez system formalnych regulaminów i ustaleń, których przestrzegania dopilnowują nadzorcy. Poszczególne czynności są przymusowe i stanowią część jednego planu ogólnego, którego celem jest realizacja oficjalnych zadań instytucji²⁴. Odnosząc powyższe do słuchaczy Studium Oficerskiego, należy stwierdzić, że w czasie tzw. służbowym przebywają oni w uczelni wojskowej, podlegając pod właściwych przełożonych we współistnieniu z innymi studentami. Wszyscy oni są identycznie traktowani i w ramach studiów muszą uczęszczać na zajęcia, pełnić służby i wykonywać czynności, do których obliguje ich porządek dnia, rozkład zajęć oraz obowiązujące regulaminy. Nad przestrzeganiem właściwej realizacji powyższych czynności czuwa „rzesza nadzorców” w postaci dowódców, wykładowców itp. Uwzględniając powyższe, dostrzegamy widocznie zarysowujący się podział na podwładnych oraz personel. Ci pierwsi mają, w pewnym sensie, ograniczony kontakt ze światem zewnętrznym. Jednak ten ograniczony dostęp jest raczej kwestią umowną, bowiem transformacje systemowe jakie zaszły w Polsce po 1989 roku zapoczątkowały przemiany niosące demokratyzację i odideologizowanie armii²⁵. Poza tym słuchacze Studium Oficerskiego mają możliwość korzystania z przepustek stałych, jednorazowych oraz urlopów umożliwiających stały kontakt z otoczeniem zewnętrznym. Współczesne „koszary”, tak naprawdę, bardziej przypominają zakłady produkcyjne, gdzie „personel”, *pracuje najczęściej przez 8 godzin w ciągu doby i jest zintegrowany ze światem zewnętrznym*²⁶. Tak więc, pojmowanie koszar wojskowych jako instytucji totalnej w aktualnych realiach, w czystej goffmanowskiej formie, różni się nieco, zdaniem autora, od istniejących realiów. Kolejną, w przekonaniu twórcy niniejszego opracowania, różnicą pomiędzy goffmanowską instytucją totalną a współczesnymi koszarami, w których na co dzień przebywają słuchacze Studium Oficerskiego jest taka, że ci ostatni nie są oceniani na podstawie, jak to określa Goffman, *ciasnych i wrogich stereotypów (...)* oraz, że *personel czuje się wyższy i prawy, natomiast podwładni, przynajmniej w niektórych przypadkach, uważają się za niższych i słabszych*²⁷.

PODSUMOWANIE

Współczesne koszary wojskowe (traktowane na potrzeby niniejszego artykułu przez pryzmat szkoły oficerskiej) dla absolwentów uczelni cywilnych posiadają pewne elementy instytucji totalnej, które zostały wyeksponowane przez autora w treści artykułu. Instytucja wojskowa zaspokaja wiele różnych potrzeb studentów za pośrednictwem funkcjonowania samej organizacji oraz zespołów ludzi. Charakteryzowana organizacja totalna przejmuje świadomą, odpowiedzialną i opiekuńczą funkcję za podwładnych i zapewnia im wszystko, co uważa się za niezbędne do życia.

W rekapitulacjach należy stwierdzić, że w przypadku instytucji wojskowej ma ona postać organizacji o charakterze formalnym i w pewnym sensie ogranicza zakres prywatności jednostek, świadomie ustalając, co jest dla nich najlepsze. Swoją działalność opiera na regulaminach i statusach, które definiują zakres działania oraz normują system karania i nagradzania jej podopiecznych.

²⁴ Zob.: Tamże, s. 151 – 152.

²⁵ Zob.: J. Maciejewski, *Oficerowie Wojska Polskiego w okresie przemian społecznej struktury i wojska. Studium socjologiczne*, Wyd. UWr., Wrocław 2002, s. 58.

²⁶ Zob.: E. Goffman, *Charakterystyka instytucji totalnych...*, op. cit., s. 152.

²⁷ Zob.: Tamże, s. 153.

Z drugiej zaś strony, podwładni w instytucji totalnej wchodzą do niej jako osoby w pełni ukształtowane przez środowisko, z którego się wywodzą, gdzie uczestniczyli w codziennym jego funkcjonowaniu i pełnili w nim określone role społeczne. Po przekroczeniu bramy uczelni wojskowej, w istocie, ich więzi ze światem zewnętrznym zostają w niepokądnym stopniu ograniczone.

Widząc jednak przed sobą ważną do spełnienia misję, przyświecający im cel oraz, ewentualne, w perspektywie korzyści, jakie niesie pełnienie roli oficera Wojska Polskiego, podwładni adaptują się do zaistniałej rzeczywistości. Poprzez zadomowienie starają się zbudować, w ramach możliwości stwarzanych przez instytucję, stabilną, dającą względne zadowolenie egzystencję lub poprzez akceptację wydają się przejmować wszystkie poglądy personelu i starają się grać role doskonałych podopiecznych. Podejmując taką postawę, liczą na zyskanie opinii ludzi, których euforia i zapal jest nie do przecenienia przez przełożonych.

LITERATURA

1. Dąbrowka A., Geller E., Turczyn R., *Słownik synonimów*, Świat Książki, Warszawa 1998.
2. Giddens, *Socjologia*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2006.
3. Goffman E., *Charakterystyka instytucji totalnych* [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, pod red. J. Szacki, PWN, Warszawa 1975.
4. Maciejewski J., *Oficerowie Wojska Polskiego w okresie przemian społecznej struktury i wojska. Studium socjologiczne*, Wyd. UWr., Wrocław 2002.
5. Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Graffiti BC, Toruń 2000.
6. *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2005.
7. *Socjologia. Przewodnik encyklopedyczny*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2008.
8. Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna naukowa, Warszawa 2003.
9. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak, Kraków 2005.
10. Sztompka P., *Socjologia zmian społecznych*, Wyd. Znak, Kraków 2005.
11. Turner J. H., *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 1998.
12. Wiatr J. J., *Socjologia wojska*, Wyd. MON, Warszawa 1964.
13. [online]. [dostęp: 22.02.2010]. Dostępny w Internecie: <http://209.85.135.132/search?q=cache:kwazLW3CacJ:www.21.edu.pl/ks/edb2/353.doc+Andrzej+BOROWSKI+Uniwerstet+Szczeci%C5%84ski+Instytucje+totalne&cd=2&hl=pl&ct=clnk&gl=pl&client=firefox-a>.

COMMISSIONING COURSE TRAINEES IN CONTEXT OF TOTAL INSTITUTION CONCEPT. SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE

Summary

In his article "Commissioning Course Trainees in Context of Total Institution Concept. Sociological Perspective", the author describes the concept of a total institution, an institution which, according to this study, a military academy is undoubtedly an example of.

The creator of this idea, Erving Goffman, mainly surveyed the environment of total institutions from the angle of prisons and mental institutions. He also discussed military barracks as a total institution, which is what made the author of this article gain more insight into the issue.

The article presents the functions and characteristics of such organisations, emphasizing the role and position of commissioning course trainees in the reality of a military academy as a total institution.

Key words: *commissioning course at the Land Forces Military Academy, higher military education, armed forces, military sociology*

Artykuł recenzował: dr hab. Jan MACIEJEWSKI, prof. nadzw. UW